

RENÉ DESCARTES

MEDITACIONS METAFÍSQUES

Per a cada text, i a més d'explicar-lo amb paraules pròpies, penseu la pregunta:

Per què diu Descartes (o per què es pregunta Descartes, si es tracta d'una pregunta), en el text, X? Tingueu en compte els aspectes del pensament de Descartes que hi siguin pertinents, encara que no apareguin explícitament en aquest text.

on 'X' és la frase subratllada del text. Igualment, podeu mirar d'explicar el significat, en el text, de les paraules o expressions marcades en **groc**.

MEDITACIÓ PRIMERA

[6] I per la mateixa raó, encara que aquestes coses generals, és a dir, els ulls, el cap, les mans i d'altres de semblants, poguessin ésser imaginàries, cal, tanmateix, reconèixer que encara hi ha coses més simples i més universals, que són veritables i existents, de la barreja de les quals ni més ni menys que d'alguns dels colors veritables, són formades totes aquestes imatges de les coses que, siguin veritables i reals, siguin fingides i fantàstiques, resideixen en el nostre pensament. D'aquest gènere de coses és la natura corporal en general i la seva **extensió**; el conjunt de la figura de les coses extenses, llur quantitat o grandària i llur nombre; com també el lloc on són, el temps que mesura la seva duració i d'altres de semblants. És per això, potser, que no conclourem malament aquí si diem que la física, l'astronomia, la medicina i totes les altres ciències que depenen de la consideració de les coses compostes són força dubtoses i incertes; però que l'aritmètica, la geometria, i les altres ciències d'aquesta natura que tracten de coses força simples i força generals, sense fer gaire problema sobre si són a la natura o no hi són, contenen alguna cosa certa i indubtable. Perquè, tant si vetllo com si dormo, dos i tres sempre sumaran cinc, i el quadrat no tindrà mai més de quatre costats; i no sembla pas possible que aquestes veritats tan aparents puguin ésser sospitoses d'alguna falsedat o incertesa.

[7] Tanmateix, fa molt de temps que tinc al meu **esperit** certa opinió, que hi ha un Déu que ho pot tot, i pel qual jo he estat creat i produït tal i com jo sóc. Per tant, qui em pot assegurar que aquest Déu no hagi fet que no hi hagi cap terra, cap cel, cap cos extens, cap figura, cap grandària, cap lloc i que, tanmateix, jo tingui els sentiments de totes aquestes coses, i que tot això no em sembli existir altrament a com jo ho veig? I, fins i tot, com jo jutjo de vegades que els altres s'enganyen, àdhuc en les coses que pensen saber amb la **màxima certesa**, potser ell ha volgut que m'equivoqui totes les vegades que jo faig la suma de dos més tres, o que compto els costats d'un quadrat, o que jutjo sobre alguna cosa encara més fàcil, si és que hom pot imaginar res encara més fàcil que això. Però potser Déu no ha volgut pas que jo sigui decebut d'aquesta manera, ja que hom diu que és sobiranament bo. Tanmateix, si el fet que jo m'errés sempre repugnaria a la seva bondat, també semblaria ésser-li contrari permetre que m'equivoqui de vegades, i tanmateix no puc dubtar que no ho permeti.

[8] Hi haurà potser aquí persones que s'estimaran més negar l'existència d'un Déu tan poderós que creure que totes les altres coses no són certes. Però no ens hi oposem de moment, i suposem en llur favor que tot el que s'ha dit aquí de Déu sigui una falla. Tanmateix, de la manera que ells suposen que jo he arribat a l'estat i l'ésser que posseeixo, sigui que ells l'atribueixin a algun destí o fatalitat, sigui que ho refereixin a l'atzar, sigui que vulguin que això sigui per un continu seguit i lligam de les coses, és segur que, atès que errar i equivocar-se és una espècie d'**imperfecció**, tant menys poderós serà l'autor del meu origen com més probable

serà que jo sigui tan imperfecte que m'equivoqui sempre. A les quals raons no tinc certament res a respondre, però estic obligat a reconèixer que, de totes les **opinions** que havia admès antigament com a veritables, no n'hi ha una de la qual jo no pugui ara dubtar, no per alguna manca de consideració o lleugeresa, sinó per raons molt fortes i seriosament considerades: de manera que és necessari que aturi i suspengui, d'ara endavant, el meu judici sobre aquests pensaments i que no els doni pas més creença de la que donaria a les coses que em semblessin evidentment falses, si desitjo trobar alguna cosa constant i assegurada en les ciències.

[9] Però haver fet aquestes observacions no és suficient, encara cal que prengui cura de recordar-me'n; perquè aquestes opinions velles i ordinàries em tornen sovint al pensament; el tracte llarg i familiar que han tingut amb mi els dona dret a ocupar el meu esperit contra la meva voluntat i a tornar-se quasi mestresses de la meva creença. I jo no em trec el costum de consentir-hi, i de confiar en elles, mentre no les consideri tal i com són de fet, és a dir, **d'alguna manera dubtoses**, com acabo de mostrar, i tanmateix força probables, de manera que hom té molta més raó de creure-les que de negar-les. És per això que penso que en faré un ús més prudent si, prenent el partit contrari, empro tots els meus esforços a enganyar-me a mi mateix, fingint que tots aquests pensaments són falsos i imaginaris; fins que, havent equilibrat els meus prejudicis, fent que no puguin inclinar la meva opinió més d'un costat que de l'altre, el meu judici no sigui des d'aleshores més dominat pels mals usos i desviat del camí recte que el pugui conduir al coneixement de la veritat. Ja que estic segur que, malgrat tot, no hi pot haver perill ni error en aquesta via i que jo no sabria atorgar massa a la meva desconfiança, atès que no es tracta encara d'actuar, sinó de meditar i de conèixer.

[10] Suposaré doncs que hi ha, no un Déu veritable, que és la font sobirana de la veritat, sinó cert geni maligne, no menys astut i enganyador que poderós, que ha emprat tota la seva indústria a enganyar-me. Pensaré que el cel, l'aire, la terra, els colors, les figures, els sons i totes les coses exteriors que veiem no són altra cosa que il·lusions i enganys, dels quals se serveix per sorprendre la meva credulitat. Consideraré que jo mateix no tinc mans, ulls, carn, sang, que no tinc cap sentit, sinó que crec falsament que tinc totes aquestes coses.

MEDITACIÓ SEGONA

[19] Però jo, què sóc jo, ara que suposo que hi ha algú que és extremament poderós i, si goso dir-ho, maliciós i astut, que empra totes les seves forces i la seva indústria a enganyar-me? Puc assegurar-me de tenir la mínima de les coses que suara he atribuït a la natura corporal? M'aturo a pensar-ho amb atenció, passo i repasso totes aquestes coses en el meu esperit, i no en trobo cap que pugui dir que és en mi. No és necessari que m'aturi a enumerar-les. Passem doncs als atributs de l'ànima, i vegem si n'hi ha alguns que siguin en mi. Els primers són alimentar-me i caminar; però, si és veritat que no tinc cos, també és veritat que no puc caminar ni alimentar-me. Un altre és sentir, però hom no pot sentir sense el cos; tota una altra cosa és que he pensat que sentia, antigament, durant el somni, moltes coses que he reconegut no haver sentit en despertar. Un altre és pensar; i trobo aquí que el pensament és un **atribut** que em pertany. Només ell no pot ésser separat de mi. "Jo sóc, jo existeixo": això és cert; però quant de temps? A saber, tant de temps com jo penso. Car podria ser que, si deixés de pensar, deixés al mateix temps d'ésser o existir. No admeto ara res que no sigui necessàriament veritable: no sóc, doncs, parlant amb precisió, res més que una cosa que pensa, és a dir, un esperit, un enteniment o una raó, que són termes la significació dels quals m'era abans desconeguda. Per tant, sóc una cosa veritable, i veritablement existent. Però quina cosa? Ho he dit: una cosa que pensa. I què, de més? Excitaré encara la meva imaginació per buscar si no sóc alguna cosa més. Jo no sóc pas aquest conjunt de membres que hom anomena cos humà; jo no sóc pas un aire delicat i penetrant, expandit per tots aquests membres; jo no sóc pas un

vent, un alè, un vapor, ni res de tot això que puc fingir i imaginar, perquè jo he suposat que tot això era no res i que, sense canviar aquesta suposició, trobo que no deixo pas d'ésser cert que sóc alguna cosa.

[23] Comencem per la consideració de les coses més comunes, i que creiem comprendre més distintament, a saber, els cossos que toquem i veiem. No vull parlar dels cossos en general, car les nocions generals són normalment més confuses, sinó d'algun en particular. Prenem, per exemple aquest tros de cera que acaba d'ésser tret del rusc: encara no ha perdut la dolçor de la mel que contenia, té encara alguna cosa de l'olor de les flors de les quals fou recollit; el seu color, la seva figura, la seva grandària, són **aparents**; és dur, és fred, hom el toca, i, si li doneu un cop, farà algun so. En fi, totes les coses que poden fer conèixer un cos **distintament**, es troben en aquest.

[24] Però heus ací que mentre jo parlo, hom l'apropa al foc: allò que li restava de gust s'exhala, l'olor s'esvaeix, el seu color canvia, la seva figura es perd, la seva grandària augmenta, esdevé líquid, s'escalfa, hom no pot a penes tocar-lo, i per molt que hom el copegi, no farà cap so. Roman la mateixa cera després d'aquest canvi? Cal reconèixer que roman i ningú no ho pot negar. Què coneixia hom doncs amb tanta distinció d'aquest tros de cera? Certament no pot ésser res de tot això que hi he observat mitjançant els sentits, puix que totes les coses que queien sota el gust, o l'olfacte, o la vista, o el tacte, o l'oïda, es troben canviades, però la mateixa cera roman. Potser era això que penso ara, a saber, que la cera no era pas ni aquesta dolçor de la mel, ni aquesta agradable olor de les flors, ni aquesta blancor, ni aquesta figura, ni aquest so, sinó solament un cos que una mica abans se m'apareixia sota aquestes formes, i que ara es fa observar sota unes altres. Però què imagino, parlant amb precisió, quan la concebo d'aquesta manera? Considerem-ho atentament, i allunyant totes les coses que no pertanyen a la cera, vegem què en resta. Certament, no hi resta res més que quelcom extens, flexible i mudable. Però què és això: flexible i mudable? No és que jo imagini que aquesta cosa essent rodona, és capaç d'esdevenir quadrada, i de passar del quadrat a una figura triangular? No, certament, no és això, puix que la concebo capaç de rebre una infinitat de canvis semblants, i no sabria tanmateix recórrer aquesta infinitat amb la meua **imaginació**, i, per consegüent, aquesta concepció que tinc de la cera no s'obté per la facultat d'imaginar. Què és ara aquesta extensió? No és pas tan desconeguda, puix que la cera que es fon augmenta, i es troba encara més gran quan és completament fosa, i molt més encara quan el calor augmenta? I no concebria pas clarament i segons la veritat què és la cera, si no pensés que és capaç de rebre més varietats segons l'extensió que les que jo hagi imaginat mai. Cal doncs que acordi que no podria ni tan sols concebre què és aquesta cera per la imaginació, i que no és més que el meu **enteniment** sol qui la concep. Dic aquest tros de cera en particular, car per la cera en general és encara més evident. Ara bé, quina és aquesta cera, que no pot ésser concebuda per l'enteniment o l'esperit? Certament és la mateixa que veig, que toco, que imagino, i la mateixa que coneixia des del principi. Però cal notar, que la seva percepció, o bé l'acció per la qual hom la percep, no és pas una visió, ni un tacte, ni una imaginació, i no ho ha estat mai, per molt que ho semblés abans, sinó solament una inspecció de l'esperit, la qual pot ésser imperfecta i confusa, com era abans, o bé clara i distinta, com és ara, segons que la meua atenció es posi més o menys en les coses que són en ella i de les quals és composta.

[25] Tanmateix, no m'admiraria massa, quan considero quanta **feblesa** té el meu esperit, i propensió que la duu insensiblement a l'error. Ja que, encara que sense parlar, considero tot això en mi mateix, les paraules m'aturen, tanmateix, i gairebé m'erro pels termes del llenguatge ordinari; car diem que veiem la mateixa cera, si hom ens la presenta, i no pas que jutgem que és la mateixa, perquè té el mateix color i la mateixa figura, si és present, i no pas que jutgem, a partir del color o la figura, (que ella és present); d'on voldria gairebé concloure

que hom coneix la cera per la visió dels ulls, i no per la sola inspecció de l'esperit, si per atzar no mirés per una finestra els homes que passen pel carrer, a la vista dels quals, no deixo pas de dir que veig homes, igual que dic que veig la cera; i tanmateix, què veig per la finestra, sinó barrets i abrics, que poden cobrir espectres o homes fingits que es mouen per ressorts. Però jutjo que són veritables homes; i així comprenc, pel sol poder de judicar que resideix al meu esperit, això que creia veure amb els meus ulls.

[26] Qui intenti d'elevat el seu coneixement més enllà del que sol fer la gent ha d'averkonyir-se d'extreure ocasions de dubte de les formes comunes de parlar; jo m'estimo més passar de llarg i considerar si jo concebia amb més evidència i perfecció què era la cera quan primer jo l'he percebuda, i he cregut conèixer-la mitjançant els **sentits exteriors** o, si més no, del sentit comú, que així l'anomenen, és a dir, de la potència de la imaginació, que no la concebo al moment present, després d'haver examinat més exactament què és i de quina manera pot ésser coneguda. Fóra ridícul posar tot això en dubte. Car què hi havia en aquesta primera percepció que fos distint i **evident**, i que no pogués de la mateixa manera caure en el sentit del menor dels animals? Però quan jo distingeixo la cera de les seves formes exteriors, i que, igual que si li hagués tret tots els seus vestits, i la considero tota nua, certament, tot i que es pugui trobar encara algun error en el meu judici, jo no la puc concebre d'aquesta manera sense un esperit humà.

[28] Però heus ací a la fi que he tornat insensiblement on volia; car, puix que hi ha una cosa que m'és ara coneguda, que parlant pròpiament, no concebem els **cossos** sinó per la **facultat d'entendre** que és en nosaltres, i no pas per la imaginació ni pels sentits, i no els coneixem perquè els veiem, o els toquem, sinó solament perquè els concebem pel pensament, conec evidentment que no hi ha res més fàcil de conèixer que el meu esperit. Però, com és gairebé impossible desfer-se tan ràpidament d'una vella opinió, serà bo que m'aturi un xic en aquest indret, a fi que, per la durada de la meva meditació, imprimeixi més profundament en la meva memòria aquest nou coneixement.

MEDITACIÓ V

[95] I el que trobo més digne de consideració aquí és que trobo en mi una infinitat d'**idees** de coses que no es poden tenir per no-res encara que potser no existeixin fora del meu pensament, i que no són figuracions meves encara que jo sigui lliure de pensar-les o no; sinó que tenen la seva naturalesa vertadera i immutable. Com per exemple quan imagino un triangle: encara que no hi hagi potser enlloc del món una figura així fora del meu pensament i que no n'hi hagi hagut mai cap, no per això deixa de tenir una certa naturalesa o forma o essència determinada que és immutable i eterna, que jo no he inventat i que no depèn en absolut de la meva ment. I això és obvi pel fet que es poden demostrar diverses propietats d'aquest triangle, com ara que els tres angles són iguals a dos rectes, que l'angle més gran està oposat al costat més gran, i d'altres de semblants que ara veig molt clarament i evidentment que en formen part, encara que no hi hagi pensat mai fins que he imaginat un triangle per primera vegada; i això vol dir que no me les he **figurat** ni inventat.

[96] I no hi fa res que jo mateix m'objecti que potser aquesta idea del triangle m'ha arribat per mitjà dels sentits, per haver vist de vegades objectes de forma triangular. Perquè puc construir en la ment una infinitat d'altres figures (de les quals no hi pot haver la menor **sospita** que mai les hagi percebut amb els sentits), i no per això deixo de poder demostrar diverses propietats relatives a la seva naturalesa, tan bé com respecte a les del triangle. I certament totes han de ser vertaderes, ja que en tinc un **coneixement clar**. Per tant són alguna cosa, no un pur no-res,

ja que és molt evident que tot el que és **veritat** és alguna cosa, i tot just acabo de demostrar amplament que les coses que conec clarament i distintament són vertaderes. I encara que no ho hagués demostrat, la naturalesa de la meva ment no podria evitar considerar-les vertaderes tan bon punt les percebés clarament i distintament. I recordo que, fins i tot quan em trobava estretament lligat als objectes dels sentits, jo considerava com les veritats més segures les que conec respecte de les figures, els nombres, i les altres coses que pertanyen a l'aritmètica i a la geometria.

[97] Bé, doncs si del sol fet d'extreure del meu pensament la idea de qualsevol cosa se n'hagués de seguir que tot que penso que li pertany clarament i distintament li pertany de fet, ¿no puc treure d'aquí un argument i una prova demostrativa de l'existència de Déu? Certament tinc la seva idea en mi, és a dir la idea d'un ésser supremament perfecte, com també tinc la de qualsevol figura o nombre. I sé tan clarament i distintament que a la seva naturalesa li correspon una existència en acte i eterna, com sé que tot el que puc demostrar de qualsevol figura o nombre pertany a la naturalesa d'aquesta figura o nombre. I per tant, encara que totes les conclusions de les anteriors meditacions fossin absolutament falses l'existència de Déu hauria de ser almenys tan certa com les veritats que fins ara he considerat que ho eren més -les veritats que tenen a veure únicament amb els nombres i les figures-. Ara bé, veritablement això no sembla gaire clar d'entrada; més aviat té tota l'aparença d'un **sofisma**. Perquè, acostumat com estic a distingir entre existència i essència en totes les altres coses, fàcilment em deixo convèncer que en Déu l'existència pot separar-se de l'essència, i que per tant es podria pensar que Déu no existeix en acte. Però no obstant això, quan hi penso atentament veig amb claredat que l'existència no pot separar-se de l'essència de Déu, com tampoc no es pot separar de l'essència d'un triangle de línies rectes que els seus angles són iguals a dos angles rectes, o bé de la idea d'una muntanya la idea d'una vall. De manera que hi ha tanta contradicció a concebre un Déu (és a dir, un ésser supremament perfecte) sense l'existència (és a dir, sense una perfecció), com a concebre una muntanya sense vall.

[105] Però un cop sóc conscient que hi ha un Déu, i al mateix temps m'adono també que totes les coses depenen d'ell i que no és **enganyador**, no se'm pot presentar cap raó contrària que m'ho faci posar en dubte. En conseqüència afirmo que tot el que percebo clarament i distintament ha de ser vertader, encara que no pensi ja en les raons per les quals havia decidit que era vertader; però, això sí, sempre que recordi haver-ho entès clarament i distintament. I és així com ho sé de ciència certa. I aquest mateix coneixement s'estén també a les altres coses que recordo haver demostrat abans, com és ara el de **les veritats de la geometria i d'altres de semblants**. Perquè, ¿què se'm pot objectar per obligar-me a posar-les en dubte? ¿Se'm dirà que per naturalesa sóc força propens a equivocar-me? Però ara ja sé que no em puc equivocar en cap judici si en conec clarament els arguments. ¿Se'm dirà que altres cops he tingut moltes coses per vertaderes i certes i després he admès que eren falses? Però en realitat no sabia clarament ni distintament cap d'aquestes coses i, no coneixent encara aquesta regla per la qual estic segur de la veritat, m'havia vist induït a creure-les per raons que després he admès que eren menys fortes del que havia **imaginat** aleshores. ¿Què més se'm podrà objectar: que potser estic dormint? (com jo mateix m'havia plantejat ara fa poc), o que tots els pensaments que tinc ara no són més vertaders que els somieigs que imaginem quan dormim? Tant se val: fins i tot dormint, tot el que se'm presenta a la ment de forma evident és del tot veritable. I així sé clarament que la certesa i la veritat de tot coneixement depèn únicament del coneixement del Déu vertader; de manera que abans de conèixer-lo, no puc saber res de ciència certa. I ara que el conec, puc adquirir una ciència perfecta tocant a una infinitat de coses: no solament de Déu, sinó també de la naturalesa material entesa com l'objecte a les demostracions dels geomètres, que no tenen res a veure amb la seva existència.

MEDITACIÓ VI

[106] Ara ja només em queda per examinar si hi ha **coses materials**: i certament almenys ja sé que n'hi pot haver sempre que les considerem des del punt de vista de les demostracions de la geometria, ja que és d'aquesta manera com les puc pensar amb claredat i distinció. Perquè no hi ha dubte que Déu té el poder de produir totes les coses que jo sóc capaç de pensar distintament; i crec que per ell, llevat del que penso com a contradictori, no hi ha res impossible. A més, també em puc convèncer de la seva existència per mitjà de la **facultat d'imaginar**, que m'adono que és la que faig servir quan m'ocupo de les coses materials, ja que quan estudio atentament què és la imaginació veig que és una aplicació de la facultat de conèixer al cos que li és interiorment present, i que per tant existeix.

[107] I per deixar això més clar, faig notar primerament la diferència que hi ha entre la **imaginació** i la **pura intel·lecció o comprensió**. Per exemple, quan imagino un triangle no l'entenc solament com una figura feta de (i inclosa en) tres línies, sinó a més considero aquestes tres línies com si estiguessin presents a l'ull intern de la ment; i és això el que pròpiament anomeno imaginar. Però si vull pensar en un quilògon, veritablement entenc bé que és una figura feta de mil costats, tan fàcilment com entenc que un triangle és una figura de només tres costats; però no em puc imaginar els mil costats d'un quilògon com faig amb els tres del triangle ni, per dir-ho així, veure'ls amb els ulls de la ment. I si vull pensar un quilògon seguint el costum d'usar sempre la imaginació quan penso en coses materials, me'l representaré confusament, ja que és evident que aquesta figura no seria un quilògon, perquè no diferiria en absolut de la que em representaria si pensés en un miriàgon, o qualsevol altra figura amb molts costats. I és que la imaginació no serveix per descobrir les propietats que fan la diferència entre un quilògon i els altres polígons.

[118] Però després moltes experiències han acabat per arruïnar tota la **credibilitat** que havia donat als sentits. Perquè moltes vegades havia observat torres que de lluny m'havien semblat rodones, que de prop resultaven quadrades, i les estàtues erigides al damunt de les torres, que semblaven petites de sota estant, eren de fet colossals. I així, en una infinitat d'altres casos, trobava **errors** en els **judicis basats sobre els sentits externs**. I no solament respecte dels sentits externs, sinó també dels interns. Perquè ¿hi ha res més íntim o interior que el dolor? I tanmateix sabia, pel testimoni de persones que havien perdut els braços i les cames, que de vegades els semblava que encara sentien dolor en la part que els mancava; cosa que em donava motius per pensar que ja no podia estar segur de tenir cap mal en algun membre, per més mal que em fes.

[119] A part de dubtar per aquestes raons, poc després encara en vaig trobar dues més, molt més generals. La primera és que creia que qualsevol cosa que hagués sentit estant despert igualment podria sentir-la estant dormint. I com que no crec que les coses que em sembla sentir dormint procedeixin de cap objecte fora de mi, no veia per què ho havia de creure de les que em semblava sentir estant despert. I la segona, que, no coneixent encara, o **més aviat aparentant que no coneixia l'autor del meu ser**, no veia res que pogués impedir que **la naturalesa** m'hagués fet de tal manera que m'equivoqués fins i tot en les coses que em semblaven les més **veritables**.

[125] Ara bé, tenint en compte que Déu no ens enganya, és del tot evident que no m'envia aquestes idees directament per ell mateix; i tampoc per mitjà de cap **criatura** que les contingui no formalment sinó de forma eminent. Ja que ell no m'ha donat cap facultat per saber això, sinó tot al contrari una inclinació molt forta a creure que provenen o que parteixen de coses

materials. Per tant, no veig com se'l podria **exculpar** per enganyar-nos en això, si les idees realment provinguessin de (o estiguessin produïdes per) causes diferents de les coses materials. En conseqüència, s'ha d'admetre que les coses materials existeixen.

[126] De tota manera potser no són ben bé com les percebem amb els sentits, ja que aquesta percepció és bastant **obscura** i confusa en moltes coses. Tanmateix, almenys s'ha d'admetre que veritablement posseeixen totes les coses que entenc clarament i distintament, és a dir, totes les coses que, parlant en general, s'inclouen en **l'objecte de la geometria teòrica**. Pel que fa a les altres coses, tant les que són particulars, per exemple que el sol sigui de tal magnitud i que tingui tal forma, etc., com les que entenem menys clarament i menys distintament, com la llum, el so, el dolor i d'altres de semblants, crec que puc concloure amb seguretat que tinc els mitjans per conèixer-les amb certesa, encara que siguin dubtoses i incertes. Perquè Déu no ens enganya i per consegüent no ha permès que hi pugui haver cap falsedat en les meves opinions sense que m'hagi donat també la facultat amb què pugui corregir-la.

[133] Així, tot i que una estrella no produeixi una **impressió** més gran en l'ull que el foc d'una petita torxa, no hi ha en mi cap facultat real o natural que m'indueixi a creure que no és més gran que aquest foc, sinó que simplement jo ho he jutjat així des de petit sense cap fonament racional. I si bé quan m'acosto al foc sento calor, i si m'hi acosto una mica més també sento dolor, no hi ha cap raó que em pugui convèncer que en el foc hi hagi cap cosa semblant a aquesta calor que sento, no més que del fet que hi hagi res de semblant al dolor, sinó que a tot estirar puc creure que hi ha alguna cosa en ell, tant se val la que sigui, que provoca en mi aquestes **sensacions** de calor o dolor.

[137] I certament, amb relació al cos hidròpic, dir que la seva naturalesa està alterada perquè sense necessitat de beure té la boca seca i àrida és només una forma de parlar que no té res a veure amb la cosa. Tanmateix, amb relació al compost, és a dir a la ment o ànima unida a aquest cos, no es tracta d'una mera paraula, sinó que és un autèntic **error de la naturalesa** que tingui set quan beure li és perjudicial. I per tant encara s'ha d'examinar com és que la bondat de Déu no evita que la naturalesa de l'home, entesa d'aquesta manera, sigui **fallible** i enganyosa.

[138] Per començar doncs aquest examen, observo primerament que entre la ment i el cos hi ha una gran diferència en el fet que el cos per la seva naturalesa és **infinítament divisible**, i la ment és clarament indivisible; perquè en efecte, quan considero la ment, és a dir, a mi mateix només com una cosa que pensa, no en puc distingir cap part, sinó que em concebo com una cosa única i íntegra. I encara que sembla que la ment està unida al cos, si perdés un peu, un braç o qualsevol altra part del cos, el cert és que això no suprimiria cap part de la ment. I de les facultats de voler, de sentir, d'entendre, etc., no se'n pot dir pròpiament parts, perquè és una i la mateixa ment la que es posa tota sencera a voler, i també tota ella la que es posa a sentir, a entendre, etc. Però amb les coses materials o extenses passa tot el contrari: ja que no n'hi ha cap que no es pugui dividir fàcilment en parts amb el **pensament**, i fins i tot és per això que entenc que és divisible en moltes parts. I això bastaria per ensenyar-me (per si no ho sabés ja prou bé) que la ment o ànima humana és del tot diferent del cos.

[139] També observo que la **ment** no rep immediatament les **impressions** de totes les parts del cos, sinó únicament del cervell, o potser fins i tot d'una de les seves parts més petites, a saber d'aquella on actua aquesta facultat que anomenen **sentit comú**. I sempre que aquesta part es troba en el mateix estat, fa sentir la mateixa cosa a la ment, per més que mentrestant les

altres parts del cos puguin trobar-se en un estat diferent, com mostren una infinitat d'experiències que ara no cal referir.

[141] Per acabar observo que de tots els moviments que es fan en la part del cervell on la ment percep immediatament les impressions, cada un causa una única **sensació particular**. Per tant no podem desitjar ni imaginar res de millor que, d'entre totes les sensacions que és capaç de causar aquest moviment, justament faci sentir a la ment la que li és més adequada i d'ordinari més útil per conservar la salut del cos. Doncs bé, l'experiència ens fa saber que totes les sensacions que la naturalesa ens ha donat són com acabo de dir, i doncs no hi ha res en elles que no mostri el poder i la bondat de Déu, que les ha produït .

[142] Així, per exemple, quan els nervis que hi ha en el peu es mouen amb força i més del que és normal, el seu moviment, que passa per la medulla espinal de l'esquena fins al cervell, produeix una **impressió** en la ment que li fa sentir una cosa qualsevol, per exemple un **dolor**, com si estigués en el peu. Informada d'aquesta manera, la ment es veu així induïda a fer el que pugui per suprimir-ne la causa, per tal com resulta perillosa i perjudicial per al peu.

[143] És cert que Déu podia haver fet la **naturalesa humana** de manera que aquest mateix moviment en el cervell fes sentir una cosa del tot diferent en la ment: per exemple, que sentís **el moviment del cervell mateix**, o del peu, o bé qualsevol altre indret entre el peu i el cervell o en fi qualsevol altra cosa. Sinó que res de tot això no contribuiria tan bé a la conservació del cos com el que de fet li fa sentir.

[144] De la mateixa manera, quan necessitem beure, sentim sequedat de boca, i això posa en acció els nervis, que així activen les parts interiors del cervell. Aquest moviment finalment fa sentir a la **ment** la **sensació** de set, perquè en aquesta situació no hi ha res que ens sigui més útil que saber que necessitem beure per conservar la salut. I així amb les altres coses.

[145] Amb la qual cosa és del tot clar que, malgrat la **bondat suprema** de Déu, la naturalesa de l'home entesa com un **compost de ment i cos** resulta de vegades fal·lible i enganyosa.

[146] Perquè si hi ha alguna cosa que no exciti en el peu mateix (sinó en qualsevol part del nervi que va des del peu fins al cervell o fins i tot en el cervell) el mateix moviment que es produeix normalment quan el peu es troba en mal estat, se sentirà un dolor talment com si estigués en el peu. Així el sentit es veurà naturalment enganyat; perquè un mateix moviment en el cervell només pot causar en la ment una i la mateixa **sensació**, i aquesta sensació, que molt més sovint és excitada per una cosa que causa dolor al peu que no per una altra causa en un altre lloc, és més raonable - que informi la ment d'un dolor en el peu que no pas en una altra part. I així mateix la sequedat de boca no sempre (però sí d'ordinari) ve provocada per la necessitat de beure per poder conservar la **salut del cos**, sinó que de vegades ve d'una causa del tot oposada, com passa amb els hidròpics -i aleshores és molt millor que enganyi només en aquests casos que no pas sempre, en particular quan el cos està sa; i així amb les altres coses.

[148] Però com que la necessitat dels **afers pràctics** ens obliga sovint a prendre decisions abans no hem tingut temps d'examinar-los curosament, s'ha d'admetre que la vida humana sovint és susceptible d'errar en coses particulars; i en fi també hem de reconèixer la debilitat i feblesa de la nostra naturalesa.